

ПРИ ИЗВОРА НА ЖИВОТА

Елка Константинова

Камен Калчев е един от най-пряко свързаните с кипежа на обществения живот и с повелите на партията съвременни писатели. В най-хубавите си произведения от последното десетилетие: „Влюбените птици“, „Двама в новия град“, „При извора на живота“, „Софийски разкази“, „Как търсих бъдещето си“ той дава широк простор на гражданската и художническата си зрелост, на вродената си отзивчивост към конфликтите на съвремението.

Неговото творчество участва активно в белетристиката ни през целия четвърт век свободно развитие, винаги е било верен указател за озонирането на обществения климат, за дълбоките изменения в социалистическата ни действителност и в душите на съвременните хора. Тези изменения засягат и същността на неговото творчество, обуславят щастливите метаморфози и превъплъщения на писателя, възходящото му развитие.

Камен Калчев е погълнат от динамиката на преобразователния, възродителен процес на социалистическото строителство и е най-чувствителен към градивното начало в човешкия характер, към положителните изменения на днешната психика. Най-силно го привличат трудните човешки съдби, в които открива сложността и противоречивостта на съвременния свят, лутащите се души с усложнена биография (Гита и Борис от „Семейството на тъкачите“, Марин Масларски и Виолета Вакъфчиева от „Двама в новия град“), чиито преживявания той проследява с тревожно напрежение и с топла човешка загриженост. Той умее да разказва спокойно, вълнуващо, сърдечно и за незначителни на пръв поглед неща, приобщавайки ни неусетно към големите проблеми на съвременността. Повествованието му излъчва светлина, благородство и една особена, очарователна благост, която извира сякаш от честните души на селските труженици, сред които е преминало детството му. И хуморът му — най-често безобиден и добродушен — е разумно овладяно, ефикасно средство за нравствена преоценка и самокритичност.

Камен Калчев внесе нова, възвисяваща житейска мъдрост в съвременната ни литература, засили нейните трескави идейно-нравствени търсения, отрази прераждащите стихии на революцията без излишен апломб, с присъщата му приглушена, сърдечна развълнуваност. Най-ценна в повествованието му е покоряващата топлина и наситената с вътрешен драматизъм съдържаност. Тази съдържаност на емоциите и въображението е една от най-характерните особености в белетристиката на Камен Калчев и е наложена от вътрешната деликатност на творческата му природа. Вродената му стеснителност не му позволява да говори гръмка за себе си, да изтъква подвига на своя живот, да натрапва присъствието си. Той предпочита да се крие зад героите си, да се разтваря в техния свят, да натрапва тяхната истина. Съдържаността понякога дори му

пречи да се изяви докрай, да разкрие ярко творческата си индивидуалност. В редица случаи писателят съзнателно ограничава периметъра на вътрешното си разкритие и това се отразява на индивидуалния му белетристичен почерк — спокоен, равен, пречистен през филтъра на духовната самодисциплина.

Камен Калчев винаги настойчиво ни приобщава към своята художествена правда, към трайното си убеждение, че великите дела в живота се извършват и от обикновените, „малките“ хора, че тихата, скромната постъпка крие в себе си повече стоицизъм и нравствена сила, отколкото гръмогласното парадиране на добродетелта. Затова и положителните му герои са най-често лишени от високопарност, от ефектност в поведението си. Те не търсят шумните успехи, потискат страстите си и болезнените си амбиции. Буйните, първични селски характери не го привличат, неовладените стихии на селската душа не бушуват в творчеството му. Там всичко е пречистено, подчинено на житейската мъдрост, на комунистическата нравственост и стремежа към духовно усъвършенствуване.

Писателят не се оставя да го зашемети буйният поток на живота, да го повлекат мътните води на подсъзнанието. Интелигентското му съзнание е неподвластно на черноземните стихии, на животинските инстинкти, на хаотичните, противоречиви подтици на подсъзнанието. Той се стреми да внесе хармония в човешкия характер, да го застави да проумее постъпките си, да опознае и овладее себе си. Търси облагородяващото, възвисяващото въздействие на социалистическата съвременност над някогашните „диви“ селски души. Осъзнатата връзка между личността и обществото определя гражданските, нравствените и творческите позиции на Камен Калчев. Тази връзка той пресъздава в различни аспекти, разработвайки голямата тема на своето творчество: Народът.

„Голямата тема! Преди всичко — подчертава писателят — това са усилията ни, насочени към едно: материално и културно издигане на милионите, както се казва, и хуманизация на цялото общество в духа на комунистическия морал. Задачата е трудна, с гигантски размери, и ние, писателите, сме длъжни да я видим и да я открием, за да подпомогнем и улесним историческия процес.“¹

Това съзнание на творец, който участва активно в историческата съдба на своя народ, подхранва у Камен Калчев силно развитото чувство за отговорност пред читателите, изключителната добросъвестност и прецизност в творческия процес. Последните му две автобиографични книги („В моя свят“, 1969, и „Как търсих бъдещето си“, 1970) още веднъж доказват сложността на възприятията му, тънкостта на преживяванията му и нюансите на тревожната му гражданска мисъл, както и доминиращото над целия му творчески свят чувство за отговорност пред историята.

Той успешно се превъплъщава в своите любими герои — скромните труженици с вродени добродетели и чувство за дълг, призвани за трудови и морални подвизи. Тези превъплъщения са най-сполучливи в „Двама в новия град“ (1964) и в „При извора на живота“ (1964), където авторът търси отблясъците на колективния народен подвиг в нравствените проявления на отделната личност и със завидна простота, непретенциозност и логическа целеустременост разкрива изворите на красотата и човешко благородство. Търси в обикновеното трудово ежедневие реализирани своите представи за човечност, не забравяйки никога, че „животът е много по-сложен и по-разнообразен, отколкото си го представят някои“.

¹ К. Калчев, Животът не се „проучва“, а се изживява, Отеч. фронт, бр. 7884 от 1. II. 1970, стр. 6.

Не случайно именно в изграждането на положителния герой Камен Калчев постигна значителни успехи (Герган Кеманларски, Николай Петканов и Шлосера от „Живите помнят“ (1950), Янко Габъра, Николина, Върба Ганкина от „На границата“ (1953) и особено Румен Веселинов от „Влюбените птици“ (1962) и Марин Масларски от „Двама в новия град“), защото умее неусетно да насажда в човешкия характер добри чувства и благородни помисли.

Най-хубавите му творби (от повестта „Влюбените птици“ до „Софийски разкази“ (1967) преодоляха статичността и мудността на повествованието от по-ранното му творчество, битоописателството и регистрирането на жизнените явления. В тях писателят присъствува по-осезателно със специфичните особености на индивидуалния си белетристичен стил, по-активно заангажира с идейно-художествените си възгледи, по-свободно интерпретира обществената проблематика. Те излъчват характерния за Камен Калчев действен оптимизъм — дълбоко осъзнат и обществено преосмислен, — пропити са с раздвижена лиричност и романтика. Неговият комунистически хуманизъм намира все по-пълнен художествен еквивалент при психологическата реализация на героите му.

„Всеки човек има своя нежна, интимна струна — изповядва авторът чрез един от своите герои в романа „Живите помнят“. — Ние трябва да напишаме умело тази човешка струна, за да изтръгнем мелодията, която ни е нужна. . . Трябва да станем сърцеведи на народа, за да го спечелим.“

Тъкмо тази нежна, интимна струна в душата на съвременника писателят долавя с верния си, изострен за красивите мелодии слух, с дарбата си да открива хармонията и в природата, и в обществото, и в отделния човек. И умее да я пресъздаде винаги с прости и искрени слова. Той сякаш изпитва органическа ненавист към патетичните думи, към претрупаните, цветистите фрази.

„Животът на народа — казва Камен Калчев — това е вечният извор на нашето творчество. И който от нас милее за своето творчество, трябва дълбоко да се проникне от тази елементарна истина. . . Някога, когато пишех „Живите помнят“, почувствувах изведнъж голямата и страшна необходимост от жива, непосредствена връзка с хората от моето родно село. . . И си отидох. . . И точно там почувствувах колко важно е да пиша просто и обикновено, тъй както говореха майка ми и сестрите ми и тяхната многобройна челяд.“

Тази искрена писателска изповед ни помага да разберем защо Камен Калчев тъй старателно опростява изразните си средства, защо насища художествената си реч с народни думи и обрати и упорито търси най-прекия път до съзнанието на читателите.

За него неразривната връзка с хората на труда е най-сигурна опора в отговорния писателски занаят, на който изцяло се е посветил още от най-ранна младост.

„Започнах да мечтая още от детските си години да ставам писател — разказва Камен Калчев.¹ — И понякога съжалявам, че от толкова рано заседна в сърцето ми тази тежка, непреодолима мъка. Защо съжалявам? Защото всяко по-нататъшно преживяване в моя живот свързвах с бъдеща творба, която натрапчиво и упорито се въртеше в съзнанието и измъчваше сърцето ми. . . Аз трябваше не само да живея, но и да наблюдавам своя живот с известна преднамереност. Така постепенно и безвъзвратно навлязох в писателския свят, който криеше много тайни и неизвестни пред мене. . .“²

¹ Камен Калчев е псевдоним на писателя. Истинското му име е Петър Митев Калчев. Роден е в село Керека, Дряновска околия, през 1914 г. в бедно селско семейство.

² Камен Калчев, Как търсих бъдещето си, Изд. Българ. писател, 1970.

Не само горната изповед, но и сполучливите му художествени творби ни убеждават, че той е писател не само по призвание, но и по съзнателна вътрешна нагласа на убежденията си. Писателят е подчинил всичко у себе си на професионалното си развитие и израстване. Всяко ново преживяване, всяко обогатяване на вътрешния си свят той превръща в ново произведение. Където и да е бил през последните години на своя живот — той е живял именно като писател. И в Софийския централен затвор през страшните години на фашизма, и като студент-конспиратор, и като войник в търновската казарма, и като безработен по софийските улици преди 9 септември, както и като активен обществен и културен деятел в периода на свободното ни съществуване — навсякъде, винаги Камен Калчев се вижда в хората, опознава ги, следва ги, съпреживява съдбите им с една определена цел: да ги опише, да разкаже в творчеството си за тях. И тъй като житейските и творческите му позиции напълно се покриват, той не познава раздвоението — и в живота, и в творчеството си преживява сходни вълнения, съмнения, тревоги около търсенето на истината за съвременната личност, за нейното място в новия живот.

В едно от най-хубавите си произведения: автобиографичния роман „При извора на живота“ (1964) Камен Калчев най-пълно се саморазкрива чрез поетическото си виждане на света, пречупено през причудливата, очарователна детска наивност. Тук, с изпитаните средства на поетическата стилизация, той успява дълбоко да преосмисли фактическия материал, да го освежи и одухотвори чрез богатствата на личния си жизнен опит. На страниците на това произведение се разкрива целият Камен Калчев, който в сложния и многообразен човешки свят наоколо си упорито търси истината за себе си и за другите.

Изворите на миналото, спомените от детството клокочат в душата му и поддържат с животворната си мъдрост нейното равновесие и хармония, държат винаги будно гражданското му съзнание. Със съдържана, топла лиричност, без да изпада в сантиментални настроения, Камен Калчев възкресява света на своето детство, красотата на балканската природа и трудовото селско ежедневие, в което израстват неговите будни, жилави, устойчиви срещу житейските бури герои.

„Имах чувството — изповядва писателят, — че съм частица от тази природа, която беше и милостива, и жестока.“

В „При извора на живота“ срещаме и тъй характерния за Камен Калчев стремеж да запази непокътната нравствената си сила, моралната си устойчивост и онова типично за неговите герои вътрешно просветление, онова сияние, което излъчват силните и благородните човешки личности. Безшумно и неусетно писателят ни приобщава към нравствено-естетическите си концепции за живота и литературата, вълнува ни с високите критерии на комунистическата етика. В самата художествена тъкан на творбата му се съдържат дълбоката идейност и моралните принципи, които творецът неусетно проповядва и налага.

Автобиографичният роман на Камен Калчев „При извора на живота“ съдържа лично изстрадана народна мъдрост, поднесена чрез цяла галерия от живи селски характери. Творбата е изпъстрена и с незабравими природни картини, създадени с искрен поетически възторг, чрез колоритна словесна живопис.

Най-характерната черта на разнообразното в тематично и жанрово отношение творчество на Камен Калчев си остава неговата страстна, партийна целенасоченост. Всичко у този писател е подчинено не само на вродената му вътрешна човешка хармония, но и на оная висша духовна дисциплина, присъща на твореца комунист, окрилен от идеала за новия човек, за новия тип човешка нравственост.

„Житейският опит, комунистическият мироглед и методът на социалистическия реализъм — пише Камен Калчев — ето тайния ключ, с който може

да отключите и отворите сандъка на изкуството, сандъка с бисерите и скъпоценностите. Но ако опитът, мирогледът и методът не са споени с душата на вашия талант, на вашето постоянство и трудолюбие — все едно, сърцето на изкуството ще остане завинаги заключено за вас!¹

Това авторско признание ни дава ключа за проникване в неговия собствен творчески свят, неговия „сандък с бисери и скъпоценности“, където всяко нещо е на мястото си, където отсъствава какъвто и да било хаос в преживяванията, безпорядък на мислите и основните идейни концепции. Тук всичко е подредено, уравновесено, хармонично, споено в една цялостност и завършеност. Тази особеност в зрялото творчество на Камен Калчев се дължи на неизменния контрол, който патриотичното и партийното му съзнание упражнява над цялостния му творчески процес. Това съзнание го тласка към непрестанен къртовски труд над писателската професия, към похвална и достойна за уважение добросъвестност и прецизност при възпроизвеждането на живота.

Надниквайки в творческата му лаборатория, ние можем по-лесно да си обясним и видимото израстване на твореца през последните десетина години, когато в произведенията си той безспорно достигна по-висок етап на художествено самоосъществяване.

*

В душата на Камен Калчев се насажда трогателна привързаност към селския и градския труженик още през детските години. Оттогава започват и неговите срещи с героите, които по-късно постепенно изплуват в съзнанието му. Подхранва се нежната, интимна струна, която тъй топло и деликатно прозвучава в зрялото му творчество. Първите му детски стихове възпяват земята, снега и кокичето, „пробило снежната пелена“, а образът на учителя от родното му село се появява под името Гологлавов след много години (в първия му роман „В края на лятото“ (1945).

Първите разкази на Камен Калчев се появяват на страниците на прогресивния печат в литературния сборник „Сигнали“, 1935 г., във вестниците „Литературен преглед“, „Брод“, „Заря“, сп. „Нова литература“ и др. непосредствено преди Втората световна война, когато той заедно с Павел Вежинов, Андрей Гуляшки, Иван Мартинов, Челкаш, Пантелей Зарев, Иван Руж, Арманд Барух и др. се включва в движението за нова, социалистическо-реалистична литература.

Младите прогресивни писатели, с които Камен Калчев се свързва в София, издават първите си книги с разкази в периода 1935—1942 г. Разказите им твърде много си приличат по еднаквото им отношение към действителността и по еднотипните художествени похвати. Те имат общи теми, общи насоки и идейно-художествени търсения, както и общи недостатъци. И Камен Калчев, който се подписва тогава с псевдонимите: Александър Веснов или Камен Карали, не се отделя от тази еднообразна, аморфна литературна продукция. И той пише за селската и градската беднота, без да надхвърля баналното описателство, копирането на действителността, регистраторството на фактите. Стремещът на цялото негово поколение да твори според законите и изискванията на „новия художествен реализъм“, сиреч да фотографира живота, да натрупва житейски подробности и ценен познавателен материал.

След преодоляването на сектантския курс на партията младите творци, между които и Камен Калчев, започват борба с шаблона в собственото си творчество, с опростителството и схематизма. Всеки от тях се стреми да бъде ху-

¹ Камен Калчев, При извора на живота, 1964.

дожник, който да счупи и разшири своя кръг на наблюдения и впечатления, да потърси и открие нови теми, нови сюжети за изобразяване.“¹

Подобни усилия прави и Камен Калчев в белетристичните си начинания. Завършил средното си образование в София, той следва Софийския свободен университет — администрация и финанси, — но в същност упорито „търси бъдещето си“ в нелегалната борба и в литературния труд. „А да бъдеш писател в ония години и при това с леви убеждения, както казваха, това беше нещо твърде неразумно“ — пише той в книгата „Как търсих бъдещето си“ (1976). И наистина минава през всички изпитания на този опасен занаят.

През 1938 г. Камен Калчев издава повестта „Пътник от планината“, през 1940 г. — разказите „Всемогъщият човек“, а през 1941 г. — разказите „Години, които си отиват“. В тези произведения той видимо се старее да разшири кръга на жизнените си впечатления, да разтроши шаблона и да заговори с друг глас. Но това негово старание се чувства като преднамереност, която сковава повествованието и пресича изблика на непосредствените преживявания.

Младият автор се стреми да избягва сантиментално-поучителната интонация, характерна за най-ранните му опити, и да пише с лек хумор за суровия селски бит, дори за трагични човешки състояния. Въпреки своята неопитност и незрелост още тук той доказва способността си да се развива, учейки се от собствените си слабости и от общите слабости на пролетарската литература в периода на сектантския курс.

За съжаление художествените търсения на Камен Калчев са все още твърде плахи и не успяват да пробият преградата на неизживения напълно схематизъм, да ликвидират окончателно декларативността и оголената тенденциозност. От тия неуверени младежки опити започва трудният път на белетриста, упоритата му битка за висока художественост, за намиране на свой специфичен глас в общия многозвучен хор на пролетарската белетристика. Истинското израстване на Камен Калчев като оригинален творец става в революционната атмосфера след народната победа, по време на епохалното социалистическо строителство и особено след Априлския пленум на ЦК на партията от 1956 г.

Минал през огъня на антифашистката борба, укрепнал духовно в нелегалната дейност на партията, издържал героично зверските изтезания в полицията и Софийския централен затвор, Камен Калчев посреща свободата като закален партиен воин и възмъжал творец. Но оттук нататък пътят му не е равен и утъпкан, а осеян с препятствия и трудно превъземаеми височини. Той си поставя все нови и нови, и все по-сложни творчески задачи. Трегожният му творчески дух не познава самоуспокоението и задоволството от постигнатото, не търпи застой и инертността. Една след друга следват разнообразните му в тематично и жанрово отношение книги: около тридесет на брой — разкази, повести, романи, романизирани биографии, пътеписи, художествени мемоари, драми.

Бремето на натрупания жизнен материал му тежи, притиска го и го измъчва, затова той сякаш бърза да се разтовари от едни впечатления, но веднага след това потъва в други.

В произведенията на Камен Калчев до романа „Семейството на тъкачите“ (1956) се забелязва известно господство на суровия жизнен материал над оригиналното писателско виждане, известна описателност. Авторът изследва живота, проучва характерите, насища творбите си с актуална проблематика,

¹ Дамян Дамев, Границата, разкази от Крум Григоров. Рецензия в сп. Светлоструй, т. XII, 1940, бр. 8.

но не успява да наложи ярко, неповторимо своята творческа самобитност, индивидуалния си подход към съвременния човек. В детайлното, прецизно възпроизвеждане на нашата бурна епоха, в сложните човешки съдби и взаимоотношения потъва самият творец, губи се художническата му индивидуалност, неговият лиричен, задушевен глас остава приглушен. Камен Калчев все още си налага едно сурово ограничение в периметъра на личните преживявания, не се оставя да го води вътрешният му импулс, писателската му интуиция, а следва предимно логиката на събитията, протичането на жизнения процес. Понякога това ограничаване се простира и над неговите герои, които също се пазят от силните увлечения, от изпепеляващите чувства, твърде много преценяват, преди да се впуснат в някое по-драматично и рисковано преживяване.

В „Семейството на тъкачите“ Камен Калчев за пръв път намира сили да се пребори с тази вътрешна задръжка за творческо саморазкритие и с по-широк замах да води повествованието, да предостави на героите по-голяма свобода на самоизява. Дотогава неговите произведения страдаха и от липса на стройна, единна композиция. В романа „На границата“ например рамката, в която писателят иска да постави наблюденията си, се оказва тясна, не може да побере в органична художествена сплав толкова много жизнен материал. Получава се раздробеност на повествованието, разкъсаност и обособяване на образите в разнопосочността на действието. Създава се впечатление за преситеност, претовареност от жизнени факти, от усложнени човешки взаимоотношения, от важна обществена проблематика.

В трите части на романа „Живите помнят“ се разкрива общественият живот у нас от средата на тридесетте години до 9 септември 1944 г. В стремежа си да възпроизведе пълнокръвно народа, вродените добродетели на трудовете хора от миналото, Камен Калчев борава с прекалено многоброен персонаж за сметка на по-дълбокото психологическо разкритие на всяка индивидуална съдба. В тази обемна и колоритна творба, на фона на епически изобразените обществени борби е разгънато възходящото развитие на положителния герой: Герган Каменларски. В неговото духовно израстване участва и другият сполучлив положителен герой на романа — Шлосера, каления в класовите битки работник. Писателят е успял да превърне този образ в символ на организиращата и ръководна роля на партията. Името на Шлосера се произнася от трудовите хора с възторжен трепет, превръща се в легендарно, без да загуби конкретната си човешка непосредственост и индивидуалност.

В „Живите помнят“ общият патос на антифашистката борба е пресъздаден с несъмнени художествени достойнства, но писателят не е успял навсякъде да пресее жизнения материал и да се издигне над него, да наложи смело, ярко, с творческа дързост и замах художествените си концепции.

В периода след култа към личността вътрешните и външните прегради в творческото развитие на Камен Калчев постепенно рухват. Задръжките една след друга се преодоляват и творческите му сили се възраждат в истински новаторски идейно-естетически търсения.

Ние сме свидетели на качествено нов период в творчеството на писателя, който сякаш отново се роди в благоприятната творческа атмосфера след Априлския пленум на партията. Той намери себе си в изповедната интонация, във вглъбената психологическа характеристика, в новия подход към човека, в новия художествен стил. От повестта „Влюбените птици“ и „Двама в новия град“ до „Софийски разкази“ се развиват най-ценните заложи на белетристичния му талант.

Наченки на това възходящо творческо развитие откриваме още в романа „Семейството на тъкачите“. Тук, както вече казахме, Камен Калчев за пръв път остави героите си Борис и Гита да се отдадат изцяло на една страст, да изгорят докрай в пламъците на стихийно чувство. Умението на автора да долавя характерното в развитието на нашата съвременност в този роман изпъква по-ярко. Благодарение на нарасналото му художническо умение да концентрира повествованието върху един централен проблем, да задълбочи психологическия анализ върху по-ограничен персонаж писателят стига и до по-дълбоки прозрения в различните области на съвременния живот.

Обществено-политическата актуалност на романа, богатият му идеен заряд са постигнати чрез нов за Камен Калчев подход към темата. Цялата художествена тъкан на творбата е подчинена на един обществен конфликт: конфликта между колектива и личността по време на култовските години (когато е написан и самият роман). Пренесен в душите на двамата главни герои, този конфликт поражда трагични, съдбоносни реакции, става източник на истински драматични преживявания. Тук особено ярко е доказана мисълта на автора, че „без комунистическата идеология като ориентир в сложния свят на проблемите не е възможно каквото и да било новаторство“¹.

Камен Калчев долавя характерната за някои стопански ръководители от периода на култа безотговорност, бездушно, административно отношение към човека и посочва пагубните последствия от активната проява на подобни недостатъци. Тази своя способност да открива типичните отрицателни явления в социалистическата ни действителност писателят доказва още в романа си „На границата“, в образа на Цено Райкин — един нов за нашата литература герой, представител на т. нар. „губернаторчета“, закономерни рожби на култа. В неговата социална и обществена характеристика за пръв път бе посочено едно опасно явление, застрашаващо да отрови обществения въздух във ведра-тата атмосфера на строящия се социализъм.

В образа на Борис Желев от „Семейството на тъкачите“ ценорайковщината се проявява с нова сила — видоизменена поради новите обществени условия и пренесена на по-дълбока, психологическа плоскост, в по-концентрирано, по-строено повествование.

„В Габрово — разказва писателят — събирах материал за моя роман „Семейството на тъкачите“. Там стоях вече нарочно да „проучвам“, както казват, живота. Не обичам тази дума „проучвам“, защото не е точна и защото е много претенциозна.“²

В „Семейството на тъкачите“ Камен Калчев вече не „проучва“ живота, а го преживява, търси в драматичните сблъсъци на индивидуалното битие отражение на основния обществен конфликт. Конструктивните принципи на творбата са ясни и спомагат за директното поставяне на актуалната проблематика. Тук писателят ни въвежда в обстановката, в която работят и израстват работниците от текстилното предприятие в провинциалния град. Основен е проблемът за съдбата на някои нови хора от типа на Борис Желев и Гита Коевска, които живеят откъснати от колектива, от неговия дълбоко осмислен, окрилен живот. Равнодушието, което ръководителите на голямото „семейство на тъкачите“ проявяват към човешката участ и жестоките последствия от това престъпно равнодушие (Борис и Гита погубват любовта си и разбиват живота си) авторът е разкрил като сериозно обществено зло.

Камен Калчев разказва с присъщата си развълнуваност и убедителност за героите и взаимоотношенията им, навлизайки по-дълбоко във вътрешния

¹ Камен Калчев, Животът не се „проучва“ а се изживява, в. Отечеств. фронт, бр 7884, 1. II. 1970 г.

² Пак там.

ним свят. Главният герой Борис Желев, около когото се разгръща обществената проблематика на романа, се развива в продължение на цялото повествование, минавайки през различни драматични перипетии. Авторът посочва всички условия, които създават раздвоената му личност, нестабилния му характер. И докато в първата част на романа се проявяват една след друга главно отрицателните черти на неговия характер: самонадеяността му, гръбния му егоизъм, славолубието му — във втората част образът се разкрива по-многогранно, добива художествена плът, става истински жизнен и правдив. Камен Калчев надниква в най-скритите кътчета на раздвоената му душа, прави осезаемо страданието му, причинено от самотата, от изневерите на Гита, от несретническия му пуст живот. Под нехайната самонадеяност и надменност на Борис веднага прозира дълбокото душевно страдание, болезненото чувство за безпомощност, завладяло и объркало целия му вътрешен свят. Този нещастен, объркан човек, скъсал с партията и трудовия си колектив, е истински драматична, трагична фигура — жертва на погрешните методи на култовското партийно ръководство.

„Той си мислеше, че е представител на новото, а суетата на стария свят го душеше и не му даваше покой... И ето го сега като позлатена панаирджийска брошка — надут, жалък, нищожен, евтин. А душата му беше изсъхнала и потъмняла като дърво с оголена кора — без радости и без надежди.“ Борис остава верен на тази пряка авторска характеристика във всяка своя постъпка, във всеки свой жест.

Авторът следи вътрешната логика в измененията на характера успоредно с многогранното разкриване на емоционалния му свят, без никаква преднамереност и без да ограничава сферите на това разкритие. С пробваните средства на обективната психологическа характеристика и пластическото извайване на образа Камен Калчев постига конкретна художествена плът и визуалност на изображението. Основна художествена цел на повествованието му остава изграждането на житейски достоверния характер, на плътния, многогранен, жизнено убедителен образ.

Верният усет за нашата съвременност не позволява на писателя да сведе образа на Борис до жалка отрепка на реакцията. Врагът не успява да го доубие морално, затова го убива физически. Този логически верен завършек произтича не само от вътрешното развитие на характера, но и от обуславящите го обществено-политически фактори. Общественият конфликт, противопоставянето на стария и новия свят определят вътрешния драматизъм, трагизма на раздвоението, объркването и неизбежния провал на личността. Тази способност на Камен Калчев да види нещата в цялата им сложност, в многостранните им зависимости и взаимоотношения изпъква още по-ярко, по-внушително в романа „Двама в новия град“.

В „Семейството на тъкачите“ диша пълнокръвно образът на Гита Коевска. Читателят вижда игривата ѝ усмивка, чува веселия ѝ брътвеж, възхищава се на изумителната ѝ жизнеспособност и енергия. Жизнерадостното селско момиче, израсло сред природата, пристига в града, без да има представа за бъдещето си; пристига с отворена, доверчива душа, с възбудено любопитство, готово да приеме безрезервно всичко — „хубаво, и лошо“ от градския бит. Този традиционен проблем на нашата белетристика от миналото: съдбата на невинното селско чедо в покварата на големия град — Камен Калчев решава по новому, изхождайки от конкретните съвременни социални условия.

В „Семейството на тъкачите“ писателят използва плодотворната реалистична традиция на белетристиката ни, като все по-дълбоко и по-сериозно я трансформира в ново, синтетично повествование, без оная характерна битописателност, с все по-засилено вътрешно мащабно третиране на обществе-

ната проблематика. Той се стреми да улови сложния и многостранен образ на работника, да не изоставя от социално-психологическите изменения, от бързия процес на интелектуалното му развитие, от коренните преобразования на действителността.

Камен Калчев се бори упорито с общите слабости на белетристиката ни — от ония години, почти изцяло преодолява схематизма в обрисовката на работническата класа, постига по-стройна и цялостна композиция, намира по-разнообразни и колоритни изразни средства, повече пластичност в художественото пресъздаване на трудовото ежедневие на тъкачите. Тук спокойната традиционна повествователност е до голяма степен преодоляна и заменена със стремително целенасочен разказ, динамичен и напрегнат, старателно изчистен от безизразната регистрация на житейските факти.

В обрисовката на някои от второстепенните герои на романа се забелязват следи от схематизма — мъчителната болест на голяма част от произведенията на работническа тематика, създадени през годините на култа. Например Ружа Орлова от „Семейството на тъкачите“ е създадена по позната шапка за положителния герой. Като директорка на тъкачната фабрика тя полага най-много грижи за работниците. Умна, сериозна, безупречна в общественото и нравственото си поведение, тя се движи безжизнена и загадъчна по страниците на произведението като абстрактен символ на висшия комунистически морал, на партийната съвест и всеотдайност. Погледът на писателя не прониква навътре в душата ѝ, не разнищава ония невидими нишки, от които е изтъкана човешката ѝ същност.

Отрицателните герои в „Семейството на тъкачите“ (Аспарух Беглишки, Желю Манолов, Виктория Беглишка, Гатю Циментената глава), макар и недостатъчно индивидуализирани, въздействуват като една обща, разложена човешка маса, будят отвращение, гняв, дълбока класова ненавист.

Камен Калчев се сродява най-интимно със съдбата на двамата главни герои, старее се да разшири характеристиките им. Поради видимо изостреното си внимание към вътрешния мир на съвременния човек той успява да придаде особено силен резонанс на общественно-политическата си проблематика. Неговата тънка чувствителност към измененията на съвременния живот го довежда до прозрения за новите потребности на времето, които в следващите му произведения са все по-дълбоки и все по-тясно свързани с духовната биография на личността.

Повестта „Влюбените птици“ (1962) ни разкрива един друг Камен Калчев, който вече не се крие зад героите си, не се разтваря напълно в техните съдби, не се загубва из криволичещите пътеки на житейския им път. Индивидуалната му трактовка на съвременния живот се осъществява в едно ново повествование със засилено субективно начало, с ярко изявена авторска позиция.

Камен Калчев си служи умело с едно ново за него, ефикасно средство за опознаване и анализиране на действителността: хумора. Добродушната му, блага усмивка придава особена топлота на изображението, внася ярка и подкупваща атмосфера в целия одухотворен разказ.

Сухата старческа фигура на полковник Мусински, който се крие в разцъфтелите вишни, за да подслушва разговора на младите, буди смях и едновременно с това съжаление, съчувствие. Допотопните му схващания за семейството и любовта звучат като безвъзвратно отречени от живота архаизми.

Младостта нахлува неудържимо в крайните столични квартали със свирканията на самонадеяния хлапак, с новите жилищни блокове, които се появяват на мястото на прихлупените стари къшурки. Идилитата на техните двор-

чета с грижливо поддържани градинки става минало или, както казва полковник Мусински: „Новото изтласква старото по силата на природния закон.“

Камен Калчев пресъздава характерния за крайните квартали на София бит като странна смесица от някогашна патриархалност и динамичността на нашия технически век, като комично колоритна атмосфера, в която заедно с еснафщината безвъзвратно изчезва и спокойствието. Както са изчезнали и „хубавите“ години от живота на полковника.

Камен Калчев успешно търси последиците от разместването на социалните пластове в човешките души, улавя оформянето на новата градска психика. Миналото и настоящето живеят в диалектическо единство в съзнанието на неговите герои и те се разпъват между насленото еснафско и новото, което революцията наложи. На Камен Калчев не му е присъщо ехидното издевателство над старината, нито пък носталгията към патриархалното минало. Избягвайки тези две, характерни за новата ни проза крайности, той налага своето съвременно виждане, иронизирайки старото, търсейки в психиката на младия човек предимствата на социалистическото настояще.

Съквартилецът, от чието име се води повествованието във „Влюбените птици“, разказва спокойно, чистосърдечно, топло за незначителни на пръв поглед неща. Насмешливият тон на разказа му в съчетание с една сърдечна лирична струна внася особен колорит, излъчва лека тъга и мек хумор. Особена прелест се съдържа в описанието на пролетното утро, огласяно от песните на влюбените птици, в позлатените от слънцето тополи, в потъналите в зеленина и сажди дворчета, където гърмят радиоапаратите и върбовите тупалки. Със средствата на интимно вълнуващото повествование, което не излиза във от сферите на обикновеното, ежедневното, се поставя неусетно големият проблем за трудния път на съвременната младеж.

Присъствието на столичния град се чувства не само в тътнежа на центъра и в хилядите преплетени светлини, които като мълнии озаряват ниското кално небе над крайния квартал, но и в душата на младите, в копнежа им по шумен живот, с модерни танци и далечни разходки с леки коли. Действителността се променя с такава светкавична скорост, че те нямат време да се огледат, да преценят постъпките си, да разсъждават дълго върху бъдещето си. Потокът ги влече с бързите си води в различни посоки. Както ненадейно се оженват Румен и Лиляна, така ненадейно се и развеждат — почти безболезнено. И всеки тръгва по своя път в живота. Камен Калчев познава вълненията на съвременната младеж, бързата смяна в младежките настроения, безгрижието, веселостта, лекотата, с която се извършват събоносни постъпки.

„За полковника ние не жалехме — разказва към края на повестта съквартилецът, — той беше си извървял пътя. Жалехме за дъщеря му, която все още продължаваше да взема уроци по пиано и да чака главна роля от кинематографията... Откак се разведе с Румен, по настояване на баща си, тя преживя още много разочарования и последната ѝ надежда сега беше в един певец от музикалния театър. Ние, старците, които ненавиждахме баща ѝ, се молим от сърце да се сбъднат мечтите ѝ и да се прибере и тя най-подир като всички момичета.“

Докато душевните терзания на полковник Мусински са представени изцяло в хумористична светлина, в карикатурен вид, то фаталните последиствия от неговата деспотична родителска власт над Лиляна звучат като обвинение и отрицание на старото, на всички задържащи сили в съвременния живот.

Най-различни са нюансите на авторовото отношение към съдбата на отделните герои и техните постъпки в зависимост от мястото, което заемат в общественото развитие. Тези нюанси обогатяват вътрешното съдържание на

творбата и ярко прозират в речта на разказвача — многообразна, много-багрена, с преливащи различни интонации: от насмешливата до лиричната.

В повестта „Влюбените птици“ повествованието блика непринудено, с пленителна непосредственост; завладява с интимно-изповедния си характер и изразителната пластичност на действащите лица.

„Воиншкият сухар“, както дъщерята нарича полковника, оставя незабравими следи в съзнанието на читателя с походката си, със суровия си вид, с комичното си самочувствие, с натруфената си реч. Не по-малко колоритен е и неговият антураж от бабички и лели, с тяхната „идиосинкразия към техниката“ и прикритата завист към младостта и безгрижието. Разказвачът непринудено ги иронизира чрез собствените им постъпки и реплики, но в иронията му прозира снизходителна прошка и понякога дори изблик на съжаление. Той добродушно се надсмива над безпомощните усилия на старото да се задържи и наложи в живота:

„Но полковник Мусински нямаше намерение да се предава на враговете, които го заобикаляха... Не, не, старият воин не е оглупял! Той ще води война докрай, особено пък когато някой се опита да посегне на семейната му чест! Знае ги полковникът всички тия приказки за любов, свобода и младост! Слушал ги е много пъти! Нали с това прикриват хайманите постъпките си?... Любов! А след туй — деца! Не, не, Мусински няма намерение да скубе косите си!...“ И с целия комизъм на оглупялата старост полковникът се хвърля в яростна битка с младостта, с пролетта на живота.

Наситени с хумор са и диалозите между Мусински и дъщеря му, ония словесни битки, в които отново изпъква безсилието и безпомощността на бащата. И въпреки всичко Лиляна неусетно се подчинява на родителската му власт и погубва младините си. Авторът постепенно изоставя към края на творбата шеговито-ироничните си интонации, хуморът му става все по-мек и примесен с нарастваща тъга и тревога.

Успоредно с тази тъжно-хумористична линия, която следи съдбата на Мусински и дъщеря му, в разказа се засилва жизнерадостното, утвърждаващото начало. Негов носител е Румен Веселинов — един от най-сполучливите образи в белетристиката на Камен Калчев. Той прелива от живот, от буйно, страстно желание да действа, да работи, да се прояви на всяка цена, да се наложи в живота. Неговата истинска страст е техниката, а заветната му мечта — примамливият корпус на машиностроителния завод. Упорството, с което Румен поправя в двора старата изпотрошена трофейна кола, изпълва автора с нескрито възхищение. Той непрестанно се любува на буйната младост на Румен, на веселието и безгрижието му, на чувството му за хумор и дори на хлапашката му безотговорност и самонадеяност. В описанието на претърпаната му с железария работилница, както и във всеки детайл от семейния и заводския му бит писателят влага открита симпатия и бликащо от жизнерадост остроумие. Само няколко дни след сватбата си Румен вече забравя, че е женен; всеки момент е готов да извърши някаква детинска лудория, някаква смела и неочаквана постъпка, готов е да полети с декавето или с велосипеда си накъдето му видят очите. В неговия образ са синтезирани типични качества на съвременната младеж с присъщата ѝ самоувереност и амбиция да се изяви.

Камен Калчев не само е опознал всестранно тази младеж, но е успял истински да я разбере и обикне. Той умело използва всеки детайл в характеристиката на Румен, за да изрази личното си отношение към героя. В по-свободната, по-ярката изява на това отношение се крие и качествено новото в художествения метод на писателя, новият елемент на белетристиката му, чрез

който се засилва субективното творческо начало, решителността и категоричността, с които се налагат идейно-естетическите му концепции.

Зрелия, възродения писател открива в находчиво намерения детайл, който прави образа по-жив и колоритен и едновременно с това непосредствено разкрива интимното му сродяване с един често срещан тип на съвременен младеж. Румен Веселинов е колкото конкретен, неповторим като характер, толкова и обобщаващ, типичен за нашето съвремие.

Повестта „Влюбените птици“ затвърждава убеждението ни, че Камен Калчев постига най-значителни художествени резултати, когато се доверява на интуицията си и на вроденото си чувство за хумор, на верния си усет за жизнена правда, когато не се самоограничава и стига в рамките на умозрителни конструкции и предварително изработени схеми. Той е от този тип творци — ваятели на човешки характери и пластични картини от действителността, чиято сила извира от натрупаната с годините житейска мъдрост и опитност, от лично преживяното и изстраданото.

В „При извора на живота“, „През април“, „Двама в новия град“, „Софийски разкази“, „Как търсих бъдещето си“ писателят доразвива тези най-ценни черти на белетристичния си талант, умението си чрез всекидневното, обикновеното да навлезе неусетно в значителната проблематика на съвременността. От „Влюбените птици“ нататък той се наложи в съвременната ни литература като безспорен майстор на задушевното, интимното повествование, което руши преградите между читателя и героите. Непретенциозният разказ, подкупващо непосредствен, оцветен с лиризъм и мек хумор, е основа и на следващите му творби.

Интимната изповед, без следи от фалш и сантименталност, в романа „Двама в новия град“ се задълбочава и обогатява с още по-значителна обществена проблематика. Драматизмът на събитията тук създава напрежение и драматизъм на вътрешните преживявания. По този начин писателят значително разширява характеристиките на героите си, по нов начин пристъпва към тяхното разкриване, с други очи гледа на постъпките им. С очите на зрелия творец, минал през чистилището на култовските години. По-тънка и изострена става чувствителността му към измененията на обществения живот, към нарушаването на висшите комунистически норми в сферите на човешката нравственост. Авторът отново навлиза в сложните взаимоотношения между личност и общество и отново поставя проблема за отношението на колектива към отделния човек, за нуждата от доверие и нравствена опора. Тук неговият социалистически хуманизъм прозвучава с пълна сила чрез интимно-изповедната интонация и вътрешното, мащабно разкриване на обществената проблематика.

Камен Калчев търси в душите на хората отражение на неправилните методи и жестокото недоверие към човека, проявени в годините на култа към личността. Пораженията, които това време нанесе, са открити в духовната биография на обикновените трудови хора, които не блестят с изключителни дарования, не демонстрират обществения си дълг, героичните си подвизи, гражданските си заслуги.

Най-сложният, най-богатият душевно герой на Камен Калчев сега е обикновен шофьор. Писателят ни води по следите на неговата трудна човешка съдба, надниква в тайните кътчета на измъчената му душа, където открива светлината на комунистическия идеал. Новият положителен герой вече не е идеалният партиен секретар, звеноводът, агитпропчикът, възторженият ръководител и организатор, а Марин Масларски.

На пръв поглед той е съвсем негероическа фигура, съвсем обикновен и незабележителен човек. Какво интересно в същност има в него и защо е необходимо писателят да ни занимава със съдбата му?

Марин Масларски не е ефектен образ, не изгаря от страсти и амбиции (какъвто беше Борис Желев от „Семейството на тъкачите“), не е фигура с едър ръст и необикновени дела, а тих, скромен наш съвременник, намерил нравствена сила да преодолее предразсъдъците на еснафския провинциален живот, възприел по свои пътища философията и етиката на истинския комунист. Той не чувства нужда да се налага чрез шумни подвизи, не гори от ентузиазъм и възторг, а спокойно и уверено изпълнява човешкия и обществения си дълг.

„Въртя кормилото — казва героят — и влизам в широкия асфалтиран път. Знам, че само от мене зависи сега да има ли благополучие, или да няма. От моя труд. От моите ръце. От кормилото, което държа. Всичко друго е лъжа, измама, илюзия. . .“

Това съзнание на трудовия човек, минал през чистилището на онези години, пръска светлина в, общо взето, тъжната атмосфера на романа.

Новото е проникнало дълбоко в сърцата, в поведението, в съвестите на обикновените хора. Те дори не забелязват, не чувствуват своята сила като някакво предимство, смятат, че така трябва да бъде, не се осъзнават като положителни герои на нашето време. По убедителен в художествено отношение начин тук Камен Калчев отново настойчиво ни приобщава към истината, че големите неща в нашия живот се извършват от така наречените „малки хора“. Носител на тази истина е именно Марин Масларски, лишеният от величествена осанка и изключителност герой на произведението. Шофьор на товарен камион, той кръстосва всеки ден пътищата на страната, изминава стотици и хиляди километри на волана, за да достави на съответния обект необходимите торби с цимент и суперфосфат. Този самотен, нещастен човек, влязъл в зрелия период от живота си, не е постигнал нито една от заветните си мечти, не е осъществил възможностите си. Съдбата е твърде жестока към него. В несретническия си живот той няма къде да се стопли, от къде да получи опора и насърчение. Масларски квартирува във ведомствения хотел на града, не притежава дори своя самостоятелна стая. Най-тъжното е, че той почти няма и другари, няма никакви други развлечения, освен понякога да се затвори в кръчмата и да се напие.

В продължение на целия роман авторът изследва проникателно характера на своя герой, рови вдушата му и зад видимите обикновени черти разкрива гражданската му доблест, нравственото му мъжество и стоицизъм, подкупващата му честност на истински комунист, дълбоко изстрадал своите идеи. В последна сметка Масларски се оказва една изключителна, ценна и привлекателна съвременна личност.

Преди десет години в неговия живот се е случило нещо непоправимо, жестоко несправедливо, което е прерязало крилете на младостта му, убило е завинаги възторга в честната му душа, смазало е полета на духа му. В периода на култа към личността той съвсем невинно е пострадал въпреки своята беззаветна преданост към партията, въпреки партийната си прямота и съвест. Лежал в затвора заради „вражеско изказване“, направено открито, на събрание, Масларски сега е реабилитиран, възвърнат е в партията, получил е ново работно място, но младежкият огън в гърдите му е потушен. Въпреки всичко той нито за миг не престава да вярва в тържеството на комунизма и благодарение на тази вяра намира сили да се върне в живота.

Това е и основната тема в романа „Двама в новия град“: как един невинно пострадал честен човек и истински комунист се връща постепенно към живота.

Камен Калчев казва безпощадно цялата истина за тежкото психическо състояние на своя герой, без да премълчава нищо, без да омекотява, да облекчава мъчителните му преживявания и разочарования. Вътрешно напрежение и драматизъм се съдържат в постъпките му, в задушевните му монолози, в цялостното му саморазкриване. Защото романът е построен върху интимната, честна изповед на Масларски. През неговия поглед е пречупен оня къс от живота на провинциалния град.

Всичко преживяно от Масларски по време на култа към личността е оставило тежки, непоправими поражения и наслоения в психиката му, поражения, които новото време трудно лекува, но все пак лекува.

Пияният от ентузиазъм някогашен младеж сега е недоверчив, неспособен на силни страсти и буини увлечения. Твърде мрачно мисли, скептично преценява хората, очаквайки от тях предимно коварства и подлости. Настъпват моменти, когато го обхваща отчаяние, смазваща умора от човешкия егоизъм и злоба, безпомощност пред неискреността и лукавото лицемерие. Конфликтът между неговата честна, принципна личност и средата на жалките остатъци от стария свят е разгърнат житейски и художествено убедително, с логична последователност и съдържан вътрешен драматизъм. Най-силни са сблъскванията на Марин Масларски с другия Масларски — Евгени Масларски и с бившия кръчмар Лачката. Те прерастват в драматични конфликти между комунистическата нравственост и подлата безотговорност.

За да остане верен на себе си, на своята партийна и човешка съвест и честност, Масларски прибегва към иронията и самоиронията като към защитни средства за самосъхранение, като към самоотбрана. Иронията за него е сигурно оръжие срещу заобикалящата го мерзост, срещу собствените му все още неизживени наивни увлечения, срещу опасността от идеализация на хората, от вярата в химери, от вроденото благородство и добродушие.

През цялото време Масларски се самонаблюдава с тъжно-иронична усмивка, научен от горчивия си житейски опит да не допуска близо до себе си никого. Животът му става все по-тъжен, неинтересен, монотонен, без амбиции, надежди и упования. Самотата го притиска и измъчва. В душата му нещо е скършено, пречупено.

Но ако Масларски беше окончателно смазан и обезверен, ако духът му беше изцяло завладян от апатията и равнодушието, той нямаше да въздейства с такава сила, нямаше тъй да вълнува като художествена реализация на определена гражданска позиция.

Неговият образ е дълбоко конфликтен, драматичен и богат с вътрешно съдържание. Под привидното безразличие, под обивката на иронията и апатията, на съзнателното отчуждаване от шумния свят и гръмките фрази пулсира едно неспокойно човешко сърце, работи напрегнато и динамично едно тревожно човешко съзнание.

Този човек, който обича всеотдайно своята социалистическа родина и нейните истински хора, не може да се откаже от интензивния си духовен живот, не може да се примири със застоя и консерватизма в еснафския бит, в еснафския начин на мислене. Затова той активно се намесва в живота на близките си, изтръпва от всяка несправедливост, гнуса си от всяка проява на низост и самодоволство.

Марин Масларски е бил жестоко отлъчен от своите, от обществото, в което е вярвал с цялото си сърце, той е бил онеправдан, обиден, душевно наранен. И сега, когато се връща в средата си, той не е загубил иденте си, не е изменил на комунистическата и на човешката си същност.

Главният герой на Камен Калчев в „Двама в новия град“ не е мизантроп и отрицател на съвременността, не е душевно опустошен. Обновителните обществени процеси поддържат духа му, връщат го отново към живота.

Марин Масларски е частица от дълбоките обществени промени, които стават в нашия живот след Априлския пленум на партията, той ги подпомага с цялото си същество, живее с тяхната възродителна, освежителна стихия. Ето от къде извира нравствената му сила, стоицизмът и житейската му устойчивост. „Трябва да се поощряват надеждите у хората — такава жизнеутвърждаваща поука е излякъл той от горчивия си опит. — Това е хуманно. Не бива да се живее безнадеждно на тази земя.“

Като слушаме сърдечните изповеди на този герой, чрез който гогорни авторът, ние се заразяваме от неговия хуманизъм, възхищаваме се от проникателността и дълбокото човешко разбиране, с което се отнася към съвременниците си.

Оптимистическото лирично отстъпление в осемнадесета глава на романа прелива от жизнена правда — тук героят, пуснал стремително машината, в опиянение с ритъма и устрема на мотора, дълбае в неспокойната си мисъл и разкрива най-хубавото, най-мъдрото в себе си, онова, което е в същност сиемол на красотата в нашето време:

„... Ние бяхме добри момчета даже когато признавахме вината си, без да сме виновни. И това беше нашата вяра, нашата преданост. Ние приехме всичко върху себе си, и това, че сме изменници на родината, на комунизма. И решихме да умрем, както умираха нашите другари в миналото — в името на родината, в името на комунизма. Нека мислят каквото си щат другите, един ден те щяха да разберат нашата самопожертвователност. Това беше нашият оптимизъм. Друго ние нямахме. . . Изгубихме любовта си, семейството си. . . Но бъдещето си не изгубихме, защото бяхме умрели за него и сега се раждахме отново пак за него. Това беше нашият оптимизъм. Ще минат векове. Потомците се отлетят на други планети, ще бъдат други хора. Ала старата земя ще си остане наша земя. При нея ще се връщат всички, уморени от скиталчеството. На нея ние сме изградили комунизма. Тя е класиката, първообразът, ядрото на живота. Нека вселената си съществува. Земята е по-важна от нея. Земята тежи от мъдрост и страдание. Никога няма да я забравим, да я напуснем. Това е нашият оптимизъм. На земята е живял Ленин, живял е Маркс, живели сме ние. . .“

В този роман Камен Калчев задълбава в изключително важни проблеми на съвременieto, във възвишените и парещи проблеми за величието и духовния подвиг на съвременния комунист, минал през тежките изпитания на култовските години. Подобно на своя герой писателят не понася лицемерието, гнуси се от всяка морална нечистоплътност в социалистическото общество. Неговата главна грижа и основна тревога е запазването на нравствената чистота в душата на съвременника.

Сполучливият, художествено убедителен образ на Марин Масларски се разкрива в произведението успоредно с друг централен герой: Виолета, неговата „бивша“ жена. Техните съдби непрестанно се преплитат, въпреки че между двамата не съществува любов, нито пък някакво сходство в характерите и близост в духовните стремежи. Дватама се срещат отново в града на своята младост, в Димитровград, който някога са строили заедно, в който са вложили частица от себе си и на който принадлежат. След трагичната случка с Масларски жена му се развежда с него „по целесъобразност“ и дълбоко го огорчава с тази си прибрзана постъпка.

Авторът не бърза да обвини Виолета, старее се да я разбере и да ѝ прости, да обясни лекомислието и екстравагантността на постъпките ѝ с жестоките

удари, които миналото ѝ е нанесло. В богатия образ на Виолета — колоритен и ярък — Камен Калчев е доловил редица типично женски черти. Тя все се мятта от една крайност в друга, запалва се от противоположни страсти, жадна е за успехи, за слава, за необикновена любов, за красиви и драматични преживявания. Болезнените ѝ амбиции да се осъществи като човек на изкуството, резките промени в настроението ѝ, пристрастеността ѝ към различни професии и към различни мъже, издават непостоянния ѝ, неуравновесен характер, женската ѝ слабост и нестабилност. Един наистина нещастен характер, който трябва да бъде закрилян, направляван, търпеливо изграждан. Нейното лекомислие и фантазърство писателят преживява с искрено състрадание. Годините са ѝ донесли много страдания и неуспехи, бръчки са се появили по лицето ѝ заедно с рухналите илюзии. Засегната е душата ѝ, където се промъква неусетно злина и сприхавост, мъчително озлобление към хората, които толкова жестоко са я унижавали.

Масларски искрено съжaliaва бившата си жена, снизходително понася фантазиите и екзалтираността ѝ. Той вижда в нея не само жената, която някога е обичал, но и нещастния човек, сестрата по участ и чувствава дълг да бъде нейна опора в живота.

Монологичната форма на романа, в която Масларски се саморазкрива безшумно и непретенциозно, поднася ни искрено и настойчиво истината за себе си и за всички хора, с които се среща и работи — е органически свързана с авторския замисъл. Тази форма най-точно съответствува на творческия натюрел на писателя и на целите, които си е поставил. Чрез нея Камен Калчев е избягнал изчерпателните сведения, обстоятелствените описания на героин и обстановка, традиционното проследяване на случките.

Сърдечният диалог, който главният герой води с читателите, съдържа ценни размисли, аналитични преценки за действителността, тънки самонаблюдения и психологически анализи. Писателят е влязъл под кожата му, слял се е с него, приел е мислите и чувствата му, успял е не само да го разбере, но и да заживее най-интимно с вътрешната му драма. В отделни случаи съществува пълно покритие между мислите на автора и мислите на неговия герой. Те синтезират, обобщават, търсят скрития смисъл на видимите явления.

В този нов начин на повествование Камен Калчев обогатява и разширява търсенията и успехите на съвременната си белетристика по посока на един нов, модерен тип синтетична художествена проза. В „Двама в новия град“ и по-късно в „Софийски разкази“ той вече се утвърди като творец, който успя да преодолее задръжките и предубежденията си, както и шаблона на традиционното описателно повествование; да открие оная форма на интимна изповед, която най-пълно съответствува на творческата му природа и дава най-богати възможности за разгръщане и задълбочаване на гражданската и художническата му зрелост.

Героите на Камен Калчев заговориха на свой специфичен език, изтръгнат от богатата езикова съкровищница на народните говори.

В „Двама в новия град“, „През април“, „При извора на живота“, „Как търсих бъдещето си“ и особено в „Софийски разкази“ авторът владее в тънкости говорните особености, типичните думи и интонационни акценти на всеки един от героите си, умело използвава плътната речева характеристика за психологическото им разкриване — още едно доказателство, че е вникнал дълбоко в съкровената им същност. На това се дължи и многообразието в художествените похвати, богатството на диалозите и монологите, които включват в съгъстен изречените думи сложни психологически явления, тънки нюанси на човешки отношения и ярко изразено, чрез овладения хумор, авторско присъствие. Забележителен в това отношение е езикът на пощенския раздавач от „Софийски

разкази“, от чието име се води повествованието. В постройката на неговата фраза — безкрайно дълга, логически и граматически неорганизирана, завършваща случайно и неочаквано, се оглежда цялото вътрешно съдържание на личността му. Подкупващата детска наивност, благодушието и чистосърдечието на героя се проявяват и в самия строеж на неговата фраза, която иска сякаш на един дъх да изрази колкото може повече мисли, да ги изрази „културно“, „образовано“, сиреч според сухия, административно-чиновнически вестникарски шаблон.

В „Софийски разкази“ Камен Калчев най-осезателно присъствува в повествованието, оценявайки чрез различните нюанси на хумора и иронията чуждите постъпки. Неговата емоционална заангажираност тук е най-активна и внася нова, ярка багра в разказа. Писателят не се крие зад нито един от героите си, не се опитва да замаскира присъствието си — напротив — дистанцирайки се от тях, наблюдавайки ги от определено разстояние, съсредоточено ги преценява, подиграва, иронизира, преживява не само постъпките им, но и обществените последици от тях. Тук социалната и психологическата характеристика са най-единни и цялостни поради авторските идейни обобщения и поради подчертано концепционалния му подход към темата. Засиленото субективно начало внася в новите разкази на писателя нови средства на художествена изразителност.

В тези сюжетно и логически зависими един от друг разкази с постоянни герои и постоянна духовна атмосфера Камен Калчев претворява и едновременно с това осъжда един свят, разтърсен от революцията, но все още непреодолял напълно консерватизма на стария еснафски бит. Единството и затвореността на този свят, ограничен в тесните рамки на ежедневието, налага обединението на разказите в един цикъл, в едно цялостно повествование, което може да се приеме и като кратък роман, разделен на отделни, обособени глави. В един и същи герой резонират събитията от различните разкази, в него като във фокус се събират концепциите на автора, през неговите очи са видени всички останали действащи лица.

Психологическият анализ на Камен Калчев отново обхваща герои, които въпреки своята „обикновеност“ са заредени с актуални проблеми. В тяхното светоотношение и в детайлите на ежедневието им авторът търси отраженията на революцията. Съпоставя грандиозните революционни изменения на епохата с дребните мащаби на малкия, еснафски ограничен свят. В „Софийски разкази“ непрестанно, динамично текат двата несъизмерими потока: времето с неговото величие и човешкото битие, затворено в черупката на консерватизма и духовната ограниченост. Несъответствието между тях поражда различните нюанси на хумора.

Героите на Камен Калчев се мъчат да се приспособят към новото, да изплуват от еснафското блато. Усилията им да се прикачат към революцията са най-често смешни, жалки. Поради своята неподготвеност да приемат събитията, поради интелектуалната си недоразвитост те правят комични напъни да прекратят в новото време, да надхвърлят собствения си ръст. Искреният им ентузиазъм, детската им наивност, чистосърдечието, с което приемат „отговорни обществени задачи“, засилват комизма в характера и в поведението им, но и същевременно ги извисяват като стремещи се към обществена заангажираност, като необходими съставки на епохата. С неловките си, смешни усилия те все пак участвуват в хода на времето. Затова писателят ги жали и не ги подлага на безпощадна критика под обстрела на сарказма, а с добродушно-иронична усмивка следи усилията им. Писателят не изоставя от мисленето на съвременните си герои и надниквайки в душата им, намира белезите на настъпващото социалистическо бъдеще.

Полуграмотният раздавач Драган Мицков изучава „Капитала“ на Маркс, участва в разрешаването на „кадрови въпроси“, възхищава се от „техниката на века“, но и неговото съществуване почти се изчерпва с агнешкото, баницата и червеното вино, с грижите за вилно място на Витоша и осигуряването на зимната, с някоя и друга дребна клока и с похвалната амбиция да участва в организационните мероприятия на квартала.

Между персонажа на „Софийски разкази“ пощенският раздавач е най-добродушният и безобидният, с винаги натежали за сън клепачи. Неговата жена вечно размахва готварския нож и се заканва на съквартиранта; бившият шивач Иван Г. Иванов крие под привидната си обществена заангажираност и „безкористната“ си борба за запазване на социалистическото семейство от дребно коварство и завист; присламчилите се към столицата провинциалисти: баджанакът на Драган Мицков и жена му Еленка се отдават на „изкуството“, за да уредят материалното си благополучие, „пеейки стари и нови песни, издържани във всяко отношение“, келнерът Зафиров, покровителствуван от „бившия тюрмаджия“ другаря Мичев, се добира до държавна служба във фабриката. За Зафиров Иван Г. Иванов казва снизходително: „Не е за материалното производство, брат! Нека опита в културата!“

Детайлното разкритие на сивото софийско ежедневиe, в което участват Камен Калчевите герои, предопределя дребните мащаби на духовната им същност. Те са в същност толкова далеч от героизма и нравственото величие на своето време, колкото Вазовите „Чичовци“ от революционния патос на Априлската епопея. И отношението на автора към техните недостатъци напомня Вазовото благодушно подигравателно-иронично снизхождение. В живота се извършват отново съдбоносни исторически процеси, а малкият свят на улица „Екзарх Йосиф“ живее с дребнавите си интереси, с традиционната еснафщина, с жалките си амбиции и духовна нищета, напомнящи някогашната атмосфера на Вазовия Сопот.

Спокойно, непретенциозно, неусетно Камен Калчев извайва картината на ония революционни години, настъпили непосредствено след 9 септември. Извайва я чрез детайлите на отделния човешки характер, неподготвен да възприеме съвремението си в цялата му величавост и историческа перспективност, без ни най-малко да накръпи революционната му същност.

„Софийски разкази“ бележат несъмнен връх в творческото развитие на Камен Калчев — резултат от мъдро, разумно саморазкритие, от способността да се концентрират успехите от извървения стръмен път. В съвременната ни литература тези разкази са нова белетристична проява, безспорно художествено завоевание, което бъдещите изследвачи няма да могат да отминат, когато анализират съвременния литературен процес.

Камен Калчев през последните години засили търсенията на нова, оригинална повествователна форма, на качествено ново съчетание от художествени похвати, което по синтетичен път да обхваща актуалните проблеми на съвременния живот. Като добър познавач на този живот той успя да намери свой, необичаен начин за мъдрото му претворяване, използвайки хумора и обобщаващата символика. Вътрешното движение на идеята, изразителността на проблема, акцентуването на определена концепция — това са основните задачи, които писателят се стреми да осъществи, правейки повествованието си живописно, по-ярко, да го насити със съвременни багри и аромати, с разнообразните атрибути на националния колорит. Неговият топъл, лирически тембър звучи все по-внушително и самостоятелно в съвременната ни белетристика.